

בינתו של השכוי

מאת ד"ר לאור

הרגשה מוזרה היא: להחזיק לפניך כתביד גדול של רומאן שעדיין לא ראה אור ועוד מחכה למול הגואל — ולנסות לעמוד על טיבה של היצירה. אחריות גדולה כרוכה בקריאה מעין זו. כבר נכשלו רבים וגדולים באי-הבחנה ביצירת-מופת שניתנה להם לעיון ולהערכה, ויש מאלה שנשארו בחולדות הספרות „בזכות” זו שפסלו יצירה שנתגלתה אח"כ כבעלת חשיבות נדירה. המקרה הבולט ביותר והמפורסם ביותר הוא זה של אנדרה ז'יד, אשר לפני הובא, בכתביד, החלק הראשון ממפעלו הגדול של מארסל פרוסט „בחיפוש אחר הזמן האבוד” — והוא, ז'יד, בעל „ויפני המטבעות” ולימים גם בעל פרס נובל לספרות, לא זו בלבד שלא הבחין בגדלותה של היצירה הפרוסטית, אלא פסל אותה מכל וכל כפרי בוסר „משעמם” שאינו ראוי לפירסום. אין זה מקרה בודד בספרות העולם, וגם אצלנו קרה כדבר הזה לא פעם. מאידך קיים החשש שמא תהיה ההערכה מוטעית ודווקא להפך, לא לשבט. אולי תהיה ההתרשמות הרגעית מקריאת כתביד פחות מדי ביקורתית, יותר מדי — נלהבת?

ועף-על-פי-יכן, ועם כל ההתלבטויות והסייגים, ובמלוא הרגשת האחריות, אינני מהסס לציין כי לפי מיטב הכרתי נתגלגלה לידי הזכות להיות שותף לתגלית ספרותית ראשונה במעלה. אכן, נתגלתה לי יצירת-מופת של סופר ישראלי לא-נודע כמעט, יצירה שיש

לה לפי עניות דעתי כל הסיכויים להפוך להצלחה גדולה בשוק הספרים העולמי דווקא. ראשית: בגין האוניברסאליות שלה, הערכים הכללי-אנושיים שבה — או אם לומר זאת בלשון חכמים, בזכות הרקע ה„אונטולוגי” שלה, הלא הוא עצם קיומו של אדם עלי אדמות ויחסו לחיים ולטבע, ליקום כולו. שנית; בזכות הפילוסופיה הנדירה שלה — פילוסופיה המבוססת על אהבת החיים וחדוות החיים, בתוך ים של מרה-שחורה ופסימיות, קדרות ותיסכול נברוטי, — זה הנחשול השוטף את ספרות ימינו, עם הכריחה אל ספרות „פורנו” שכבר נמאסה מזמן, ועם החיפוש אחר משהו חדש ואחר, אולי טהור יותר, ואפילו — רומאנטי במקצה.

אביגדור דגן

ה„תגלית” שמדובר בה: „בינתו של שכוי”, ספר שנכתב במקורו בשפה הצ'כית והורגס בידי המחבר עצמו לאנגלית ובצורה זו הגיע לידי המחבר הוא מבכירי שירות-החוץ שלנו. מוצאו מציכוסלובקיה, בה היה סופר ומשורר מפורסם וממנה הצליח להימלט בנס עם פלישת היטלר. הוא הגיע ללונדון ועבד בימי המלחמה במחיצתו של יאן מאסאריק, שר החוץ בממשלת-הגולה של אדוארד בנש וידיד נאמן של ישראל, גם כתב ספר ב"צ'כית: „שיחות עם יאן מאסאריק”. הוא הוא אביגדור דגן (לשעבר: פישל) מחבר הרומאן „בינתו של שכוי” המונה עתה לפני בכתביד. לפני שנים הצטרף אל צוות הדיפלומאטים שלנו בישראל, היה ציר בטו-קיו, שגריר בווארשה, באוסלו (שם נכתב בחלקו הספר שלפנינו), בכלגראד, חבר משלחת ישראל באו"ם, והוא מחלק את זמנו בין הפרוזה של עסקי דיפלומאטיה לבין הפיוט שבתחומי השירה והספרות היפה.

ביכולו הספרותי של אביגדור דגן נמנים כתיסר ספרי ליריקה בשפה הצ'כית (חלק

רים ולא באווירה כולה. אצל קאפקא שוררת כרגיל אווירת מיסתורין, עם משהו דימוני וסימבולי. ואילו כאן — הכל בהיר וצלול, הכל שטוף שמש ושמתח חיים, עם הזמור בריא וחכמת-חיים של פדרו השכוי, אשר ניתן לא רק בבינה „להבחין בין יום לבין לילה” אלא גם בין טוב ורע, בין צדיק ורשע, בין חכם וכסיל. והעיקר, יודע הוא לשמוח על כל זריחת שמש ועל כל יום יפה שהוא חמיד בעיניו „יפה יותר מיום אתמול”, כשם שהמחר יהיה חמיד יפה עוד יותר. זהו ה„לייטמוטיב” החוזר בספר, וגם אם מוצאו של אביגדור דגן מארצו של פראנץ קאפקא — אין הוא תלמידו, אף לא סג ממנו את יסוד הקדרות התהומית שבו. „בינתו של שכוי” הוא מזכיר יותר את „קולא ברוניון” של רומאן רולאן, עם האווירה „השאמפאנית” התוססת שלו, בצירוף פיקחותו של הציכי הגדול — קארל צ'אפק. ישנה עוד דוגמה ספרותית העולה בלי משים על הזכרון — יצירתו הפיוטית של הואן ראמון חימנו הספרדי, בעל פרס נובל — „פלאטרו ואני”, שתורגמה לעברית יפה על ידי עמנואל אולסוואנגר המנוח. אלא שכאן, אצל חימנו, זה מונולוג ולא דו-שיחה. העיר (ע"ן פתוחה) הקטן פלאטרו, בעל הצבע הכספי, מאוין רק לדברי בעליו, אך אינו פותח פיו כאתונו של בלעם, אינו „מדבר”, והוא מלווה את השתפכות-הנפש של המשורר באלם ובהכנעה מלאה. ואילו כאן — אצל דגן, מתפרץ פדרו השכוי ההצוף מדי פעם בפעם, מפטפט ומשמיע את חכמותיו, נותן ביטוי לרצונו לבן, להתלהבות ולמצב-רוחו, והוא משתתף אפילו באופן פעיל ביותר בוויכוח עם הרופא הכפרי על בעיות ה„טכניקה” של הסיפור עצמו, כשהבעיה היא, האם יתכן סיפור גם בלי עלילה — כיוון שאין סבר של עלילה גם בחיים עצמם.

ובכל זאת — יש גם „עלילה” בסיפור שלפנינו. התרגול פדרו הובא אל הרופא הזקן בידי אשת הרופא — אשר נפטרה בינתיים ובעלה מתאבל עליה כל הימים — כדי לחזקו בימי חוליו ב...מרק-עוף מבריאי.

אלא ששיחק לו מזל לתרגול. הוא יפה כל-יך, גוצותיו וכרבותו מרהיבות עין בשלל צבעיהן, עד שאין איש מעז לשחטו ולהפכו למרק. הוא נותר איפוא בחיים בזכות יופיו — והכמתו. וכאמור, הוא משמש מאז חבר ומלווה נאמן, מעין „אני שני” לרופא הכפרי המזדקן, ההולך לביקורי בית אצל החולים שלו כשבידו האחת הוא מחזיק את הילקוט עם התרופות והמכשירים הדרושים לו, ובידו השנייה — את המקל הישן מעץ הדובדבן. פדרו השכוי מוצא את מקומו בדרך כלל על זרועו של הרופא — וכך הם מטיילים יום-יום, עורכים ביקורי חולים ומשיחים ביניהם כשני ידידים טובים. גלריה עשירה וסגונית עוברת לנגד עיניהם, וגם לנגד עינינו, מבין אנשי הכפר: הנה טרזה ה„ישישה” שרקדה עוד בחתונתו של הרופא, ומארקו הנגר, ושומר-הלילה טוסאר, התוהה כל הימים כיצד קרה הדבר שבאחד הקרבות שהשתתף בהם במלחמה הרג סגו של אויב את כל אנשי המחלקה שלו והוא נותר בחיים — ומה עוד מכין לו הגורל בחייו; ויגופה הוקנה מגידת-העתידות לפי הקלפים (,איש לא נמלט עדיין מגורלו הנרשם בקלפים...”) — ועל כולם, הכומר הכפרי בעל הכרס דמויית החבית, האוהב יין טוב ומשחק האישיקוקי, והוא משתדל לעורר אצל ידידו הרופא זיק של אמונה באלהים. אך אין תקנה לרופא-האגנוסטיקן, הכופר בעי קר, שאינו מבקר בכנסיה ואינו „מתודה” על חטאיו.

גם פדרו השכוי מרביץ את אמונותיו ודעותיו כבעליו הרופא. כאותו פאנגלוס — הפילוסוף-המחנך בסיפורו הקלאסי של וולטיר — „קאנדיד”, מאמין גם הוא, ה„תרגול הנבון, שעולמנו זה שאנו חיים בו הוא הטוב בעולמות האפשריים, והחיים עצמם הנם מקור אושר ושמהח, וכל זריחת שמש היא נצחון כביר אשר צריך להריע עליו שוב ושוב בקוליקולות. בקיצור — כדאי לחיות ולהינות מן החיים. ורק להתאמץ יתר על המידה — לא כדאי. „למה אתה מתאמץ כל כך”, מטיף הוא מוסר לבעליו, „מי יכיר לך אי-פעם טובה זו?”, אם אדם הוא בן שגה או בן אלף שנה, — בכמה הוא חכם

יותר מנקודת-המבט של הנצח? — זו חכמתו של השכוי.

מתרחשים גם מאורעות „דראמטיים” ב-כפר הנידח. הנה פרץ ריב בין שני שכנים על תלם אחד בשדה שאחד מהם גיסה לג' זול משכנו והלה שולח באש את גורנו של השכן כנקמה על מעשה הגול. נקמה כפריה טיפוסית המגיעה כמעט לטפיוכות-דמים, אלא שברגע האחרון מופיע הרופא עם ידידו התרגול ועורך „משפט שלמה” בין שני היריבים, כשהוא מעמיד בפניהם את הבחירה: או בית-סוהר או להיצת-יד ותשלום פיצויים. והנה קירקס גודד מגיע לכפר ואחד הלוליינים המופיע בו מתגלה כמי שחטף לפני שנים נערה כפרית מאותו כפר והוא משלם בחייו על חטאו זה. וכך זורמים החיים, והרופא והתרגול מחווכחים ביניהם, נודדים על פני שדות ובשבילי הכפר, פה ושם מודמנת לפדרו איוו הרפתקת אהבה חטופה עם תרגולת המימה שהוא פוגש בדרכי גודדיהם.

פילוסופיה? ... למה בכלל להתפלסף ולרדת הכל, הן מספיק לראות שהשמש זורחת ב-בוקר ושוקעת בערב וחוזר חלילה, ויפנים הם החיים ויפה הוא כל בוקר וכל יום נוסף — ולחיות כדאי. גם המוות עצמו מופיע בסיפור בצורה כמעט פיוטית-אגדית, ללא מכאוב וללא ייסורים, ואינו מקלקל את ה-שורה, ואין בו כדי להשביח את ההרמוניה הפאנהאיסטית כמעט שבהוויה, ביקום כולו. סיומו של הרומאן מתרומם לשירה נשגבה — כאן בא לידי ביטוי דגן-המשורר הלירי, — להימנן כמעט לחיי הנצח, לאותה „השיבה הנצחית” במובן הגיטשה/אני, לשיר תהילה לשמש, ליופי, לשמתח החיים. לרגעים נדמה לך תוך קריאה בספר שמלווים אותך צלילי התשיעית של בטהובן בסיומה, עם שירת המקהלה למלים של שילר — „אל ה' שמהח”.

לאחר שקראתי פעמיים את „בינתו של השכוי” הגעתי למסקנה, שלאמיתו של דבר, הנני רואה עצמי פסול לעדות ול„בקורת” על ספרו המופלא של אביגדור דגן. אינני אובייקטיבי למדי. אני, פשוט — מוקסם.